

УДК 811.11'42'272'22

КОМУНІКАТИВНА МОДЕЛЬ ЗАГАДКИ

Захарова Н.В.

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

Стаття присвячена виявленню і аналізу особливостей функціонування загадки у мовленні з огляду на її структуру, яка і зумовила необхідність розгляду цього феномена в семіотичному, структурному, функціональному і прагматичному аспектах

Ключові слова: загадка, двоскладова будова, діалогічність, комунікативна ситуація, комунікативна модель

Спрямованість сучасної лінгвістики на дослідження мовних жанрів з огляду на їхню дискурсивну природу та зануреність у багатовекторну діалогічність складників комунікативної ситуації зумовлює застосування нових підходів до аналізу різноманітних текстових форм. *Актуальність* проблеми, що зумовило вибір теми дослідження, полягає у тому, що питання виявлення особливостей функціонування загадки у мовленні з огляду на її двоскладовість і діалогічність, відповідно, майже не ставилося на порядок денний і не висвітлювалося в наукових колах, відтак потребує докладного опрацювання.

Постановка проблеми. Діалогічність – це загальна властивість тексту, яка розкриває соціальну сутність мови в цілому і тексту зокрема, характеризує комунікативно-прагматичну природу тексту і реалізується різними засобами, способами та формами, що залежать від лінгвістичних та екстралінгвістичних засад комунікації. При цьому комунікативний акт передбачає дві активні основи (евристичної активності): мовця (продуцента, автора, адресанта, комуніканта), та слухача (реципієнта, читача, адресата, комуніканта) який прагне інтерпретувати систему семіотичних знаків, використаних мовцем для передачі своїх думок.

Діалогічність є дуже важливою, навіть сутнісною ознакою загадки, бо саме у загадці репрезентована діалогічність з інтеріоризованим буттям як сприйняттям світу народом. Вона заключається у її здатності успадковуватись завдяки розробленого і „наданого” нею, імплантованого в існуючу дійсність соціального інструментарію і тим самим задавати історико-еволюційний вектор розвитку людства, а також здатність людини успадковувати – сприймати і засвоювати інформацію та досвід попередників у нових, змінених в порівнянні з попередніми, соціальних умовах.

Мета. Розглядаючи двочленність і зумовлену нею діалогічність загадки в різних аспектах – семіотичному, структурному, функціональному і прагматичному, спробуємо охарактеризувати наявні діалогічні відносини, які є глибоко своєрідними та не можуть бути зведені ні до логічних, ні до лінгвістичних, ні до психологічних, ні до природних відносин.

З точки зору семіотики загадка – це особлива семіотична система, яка має власні закони формування й самоорганізації – як на синхронному рівні, в ході креативно-еволюційних процесів, так і в діахронному вимірі, в процесі розвитку естетичної

комунікації, історично зумовлених змін сприймання, інтерпретації мистецького твору. Закони побудови й наростання складності в організації поетичного тексту детермінуються взаємодією таких семіотичних вимірів знака, як семантика і синтактика, у той час, як відкритість системи поетичного дискурсу забезпечується прагматикою, тобто ставленням мовців до знаків: мовною інтенцією автора та реакцією на знак з боку інтерпретатора, адресата мовлення – в їх взаємодії.

За будовою загадка близька до діалогу, проте зв'язки та відношення між компонентами образної частини, а також взаємовідношення між загадкою та відгадкою набагато складніші. Лексико-семантичний і синтаксичний зв'язок образної частини й відгадки варто розглядати з погляду семантичної і формальної взаємодії двох синтаксичних одиниць, що входять до складного синтаксичного цілого.

Щодо особливостей функціонування загадок, то загадування загадки реалізується двома активними виконавцями. При цьому сам текст є носієм певної функціональної перспективи, яку мовець, автор конкретного висловлення, формує відповідного до задуму, завдань, які він ставить перед собою, та відповідно до умов реалізації висловлення, або специфіки жанру.

Загадка, яку можна віднести до текстів масової комунікації, особливо наочно демонструє адресатну направленість тексту, хоч адресатом у цьому випадку є необмежена кількість людей. Будь-яка загадка, як от: укр. *Густий ліс, чисте поле, два соболі, два стекла, труба, бомба і в тій бомбі летітило* /волосся, чоло, брова, очі, ніс, рот, язик/ або нім. *Einer spricht, zwei sehen und zwei horen. Was ist das? /der Mund, die Augen und die Ohren/*, доки не буде застосована у реальній комунікативній ситуації, є нічим іншим, як мовним втіленням певного змісту. У другій загадці на відміну від першої більш явно проявляється адресатна направленість тексту. Сама наявність запитання *Was ist das?* передбачає щонайменше ще одного безпосереднього учасника комунікації – того, хто відповість на це запитання. Однак і перший текст, який ми безпомилково ідентифікуємо як загадку, теж містить це запитання, хоч і імпліцитно.

Найбільша функціональна цінність загадки у більшості випадків полягає у новому погляді на давно знайоме. Протягом тисячоліть у пам'яті народів – у якості актуального, досить „серйозного” знання про світ зберігалися образний зміст і сама питально-відповідна форма давніх космогонічних загадок. Таким чином, двускладовість загадки та її діалогічність є визначальними і для діахронічного ракурсу дослідження, оскільки обмін питаннями і відповідями відсилає нас до архаїчних ритуалів, в основі яких лежать бінарні протиставлення: небесне, божественне і земне, чоловіче і жіноче, темне і світле, своє і чуже, живе і мертво.

У прагматичному аспекті загадку порівнюють із загальним висловлюванням, що на думку А.В. Головачової [3, с. 195], містить рему, а тема загадки – її відгадка. І все ж таки відзначимо, що, загадка відрізняється від простого висловлювання тим, що вона може функціонувати як стандартний закінчений текст, що припускає діалогічність, а значить, і наявність контртекста (відгадки). І якщо семантика й синтактика знака потенційно зумовлюють, то прагматика практично реалізує різні шляхи розвитку системи, розмаїття інтерпретацій художнього тексту.

Більш докладний розгляд загадки дозволяє нам знайти в ній кілька типів дуальної організації:

- а) обмін питаннями і відповідями;
- б) обмін словами (словесний двобій);

в) обмін денотатами, суттю, поняттями, у чому, власне, і виявляється метафоричність тексту загадки.

Найбільш виразно діалогічність загадки проявляється у тих енігматичних текстах, що за формальними ознаками являють собою питально-відповідні діалогічні єдності, наприклад: нім. *Wann kann man Wasser in einem Sieb tragen?* /wenn es zu Eis gefroren ist/, укр. *Коли можна воду в решеті носити?* /коли замерзне!/. Зміст і форма у таких текстах-відповідях визначаються змістом та формою першого питального речення. Відповідно до того, який предмет став об'єктом загадування і яка синтаксична структура була при цьому задіяна, формується і друга частина, тобто відповідь. Питання завжди має реальний ґрунт: об'єкт, на який вказує питальне слово, тому обидві частини співвідносяться за змістом і структурою.

Узагальнена ситуація „запит-відповідь” в цій мовній ситуації буде найменшою одиницею спілкування. Тема діалогу в мовній ситуації задає предмет обговорення. Проблемна ситуація за запитом користувача являє собою деяку мікрозадачу, що потребує вирішення. Ситуація спілкування є стратегією вирішення цієї мікрозадачі. Мова є засобом її вирішення. Сам текст діалогу виступає не тільки як протокол вирішення задачі, він зберігає в собі весь комплекс умов, що визвали його появу, і в той же час має деяку самостійність [1, с. 5-19; 2, с. 49-60].

На цьому етапі загадка майже повністю відповідає узагальненій ситуації „запит-відповідь”, що є найменшою одиницею спілкування між двома учасниками діалогу. За аналогією до структури комунікативного процесу, що виникає в ситуації „запит-відповідь”, в загадці можна виділити такі елементи:

1. Той, хто говорить, тобто суб'єкт, який передає інформацію (той, хто загадує загадку);

2. Той, хто слухає, тобто суб'єкт, який сприймає інформацію і інтерпретує її (той, хто відгадує загадку);

3. Комунікативне поле, тобто ситуація спілкування - “запит-відповідь”;

4. Власне інформація - інформація про денотат, що представлена у тексті загадки.

Взаємодія всіх елементів зображена на малюнку 1. При цьому саме загаданий денотат стає предметом обговорення:

Денотат

Малюнок 1. Комунікативна модель загадки

КОМУНІКАТИВНА МОДЕЛЬ ЗАГАДКИ

Висновок. Таким чином, в результаті взаємодії учасників спілкування з компонентами середовища, а останніх – опосередковано – одна з одною, створюється текст. У випадку загадки йдеться про текст, денотатом якого служить певний об'єкт, у самому тексті насправді не названий. Оскільки об'єктом загадки завжди є певне явище дійсності або певний стан речей, то й не дивно, що найчастіше предметом загадування стають речі, що оточують людину у її повсякденні. Загадка реалізується як форма спілкування, що передбачає наявність двох співрозмовників, один з яких завдяки імплікативній пропозиції дає адресату знати щось, не розповідаючи про це прямо.

Перспективним вважаємо подальше дослідження діалогічної природи загадки з акцентом на її комунікативну спрямованість і прагматичний потенціал.

Список літератури

1. Андрусенко Т.Б. Идентификация темы и типы ситуаций в диалоге // Модели диалога в системах искусственного интеллекта. Учебные записки Тартуского государственного университета. Выпуск 751. – Тарту, 1987. – С. 5-19.
2. Белецкий М.И., Севбо И.П., Шемотюк В.П. К структурной типологии длящихся диалогов // Модели диалога в системах искусственного интеллекта. Учебные записки Тартуского государственного университета. Выпуск 751 – Тарту. 1987. – С. 49-60
3. Головачева А. В. К вопросу о прагматике // Исследования в области Балто-славянской культуры: Загадка как текст. – М.: Индрик, 1994. - С. 195-213.

Захарова Н.В. КОМУНІКАТИВНА МОДЕЛЬ ЗАГАДКИ

Статья посвящена выявлению и анализу особенностей функционирования загадки в речи, принимая во внимание ее структуру, которая и обусловила необходимость рассмотрения этого феномена в семиотическом, структурном, функциональном и прагматическом аспектах.

Ключевые слова: загадка, двусоставная структура, диалогичность, коммуникативная ситуация, коммуникативная модель

Zakharova N.V. COMMUNICATIVE MODEL OF RIDDLE

The article is focused on defining and analysing the peculiarities of riddle functioning in speech, fixing mail attention on riddle two-part structure stipulated the necessity to study this phenomenon in semiotic, structural, functional and pragmatic aspects.

Key words: riddle, two-part structure, dialogic nature, communicative situation, communicative model

Поступила до редакції 09.02.2007 р.